

D. Ia. TELEGHIN, *Neolitičeskeje mogil'niki Mariupol'skogo tipa*, Kiev, 1991, 96 p.

Publicarea exhaustivă a informațiilor despre necropolele plane neolitice de tip Mariupol, caracteristica multilaterală a ritului funerar și cercetarea problemelor de cronologie, periodizare și atribuire culturală a acestora sunt sarcinile pe care și le-a pus în monografia sa, recent tipărită, cunoscutul arheolog D. Teleghin (în continuare D. T.). Într-un succint istoric al cercetărilor, autorul remarcă faptul că primele necropole neolitice în Ucraina au fost descoperite în anii 1927 — 1933, în timpul construcției hidrocentralei de pe Nipru și a uzinei metalurgice „Azovstali” de la nordul Mării de Azov. Printre ele s-a evidențiat necropola de la Mariupol ca una din cele mai mari (121 morminte), având un bogat și variat inventar funerar. Marea majoritate a necropolelor de tip Mariupol au fost descoperite de A. Bodeanski, în anii 1948 — 1985, în bazinul inferior al Niprului. În anul 1965 A. Șeepinski a cercetat o necropolă (50 morminte) de acest tip lângă satul Dolina din Crimeea de Nord, care este cel mai sudic punct al necropolelor de tipul Mariupol. În prezent se cunosc 32 de puncte, în care s-au cercetat necropole sau morminte izolate de acest tip.

Caracteristica generală a necropolelor și căilor de constituire a ritului funerar sunt subiectele celui de-al doilea capitol. Necropolele de tip Mariupol, cu rare excepții (Sobački, Alexandrija), sunt extramurale și ele constau din zeci și chiar peste o sută de morminte. Precum s-a menționat, majoritatea necropolelor s-au descoperit în bazinul Niprului și sunt situate pe malurile lui înalte, la 15 — 25 m de la nivelul apei. Majoritatea necropolelor sunt relativ mari: Nicolsece — 137 morminte, Vovniški II — 130, Iasinovatski — 68 etc. Excludând unele deosebiri în ritul funerar, necropolele de tip Mariupol au și câteva trăsături comune: scheletele sunt întinse pe spate; caracterul colectiv al mormintelor; prezența ocrului și un inventar funerar specific, din care lipsesc vasele de ceramică.

Defuncții, în necropolele de tip Mariupol, erau inmormântați numai prin inhumare. Scheletele, cu rare excepții, sunt întinse pe spate cu fața în sus, uneori întoarsă spre dreapta sau stânga, picioarele strâns lipite unul de altul și mâinile înlătinate de-a lungul corpului. Desori se crează impresia că defuncții erau strâns înfășurați sau legați. Se întâlnesc rare schelete în poziție chireită pe spate (Mariupol, Nicolsece), care devin frecvente în eneolitic și epoca bronzului. În ceea ce privește orientarea scheletelor, ea este destul de stabilă în sensul că defuncții dintr-o necropolă erau orientați cu capul, de regulă, într-o singură direcție. De exemplu, în necropola Vovniški I scheletele erau orientate cu capul la sud, la Vovniški II — la nord-vest, în Marievea — la nord-est etc. E interesant de remarcat că în unele necropole Mariupol (Sobački, Gospitalnyi Holm ș. a.) orientarea mormintelor s-a făcut pe principiul anitezei, când capetele se aflau în direcții opuse.

Una din trăsăturile distinctive ale necropolelor de tip Mariupol este caracterul lor de masă, colectiv, care apare încă în mezoliticul târziu (Vasilieva 3). Pentru necropolele timpurii sunt caracteristice gropile de formă ovală cu lungimea de 2,2 — 2,5 m și lățimea de 1 — 1,5 m. Dimensiunile gropii le corespunde și un anumit număr de defuncți. Astfel de gropi conțin de la 2 — 3 schelete până la 10 — 13, așezate în 2 — 3 rânduri verticale. În unele necropole (Capulovca, Derevea ș. a.) gropile erau situate într-un rând, formând un fel de tranșee. În necropolele târzii gropile au forma rectangulară (Nicolsece, Iasinovatski ș. a.), în care, de asemenea, se inmormântau mai mulți defuncți. Scheletele, în aceste gropi, sunt în mare măsură distruse, iar în unele cazuri ele s-au transformat în gropi de păstrare a cranilor, fiindcă restul oaselor s-a conservat foarte puțin (Nicolsece, Lysaia Gora). În afară de morminte în gropi comune sau gropi-tranșee, în necropole se întâlnesc și morminte individuale. Într-un număr mai mare sau mai mic acestea s-au găsit aproape în toate necropolele, dar comparativ mai multe s-au descoperit la Vasilieva 5, Sobački, Derevea etc. Scheletele din aceste morminte au aceeași orientare și poziție ca și majoritatea scheletelor din necropolă.

Un rol important în ritualul funerar al comunităților neolitice din baziunul Niprului îl avea ocrul, cu care, probabil, erau presărați toți defuncții, însă nu întotdeauna el poate fi

remarcat, mai ales în solurile nisipoase. Relativ puțin se întâlnește în mormintele individuale și în cele din gropile ovale și foarte mult în gropile rectangulară, în care uneori atinge grosimea de 0,5 — 1 m. În necropolele Nicolsece și Lysaia Gora ocrul se întâlnește din abundență și în jurul mormintelor. În necropolele târzii (Nicolsece, Lysaia Gora ș. a.) s-au remarcat urmele folosirii focului în scopuri rituale.

După caracterizarea ritului funerar al necropolelor de tip Mariupol, D. T. a încercat să rezolve problema genezei lor, menționând deosebirile radicale dintre ele și necropolele mezolitice locale. Trecând succint în revistă necropolele mezolitice din Europa și Orientul Apropiat, autorul găsește bune analogii în cele de pe teritoriul țărilor baltice. Originea nordică a triburilor neolitice din bazinul Niprului este susținută și de rezultatele cercetărilor antropologice. Însă, în ceea ce privește inventarul funerar, cercetătorul subliniază influența comunităților din Caucaz, Transcaucazia și Orientul Apropiat.

Al treilea capitol este rezervat analizei inventarului funerar și problemei atribuirii culturale a necropolelor de tip Mariupol. Din inventarul necropolelor fac parte podoabele, unelte de muncă, armele și ceramica. Printre podoabe, mai frecvent se întâlnesc dinții perforați, de pește și cerb, mărgelile cilindrice, rotunde sau plate, circulare, confecționate din piatră și valve de scoici. Într-un număr mai mic sunt reprezentate pandantivele din colți de mistreț. Ținând cont de dispunerea lor în morminte, D.T. presupune că pandantivele se foloseau ca podoabe pentru haine și încălțăminte, cât și ca mărgelc. Podoabe din metale — cupru și aur — s-au descoperit în necropola Nicolsece. Analiza spectrală a pieselor de cupru, efectuată de E. Černyš, a arătat că din punct de vedere al componenței chimice, ele sunt aproape identice cu cele din cultura Precuțentii — Tripolie A și în special cu piesele din depozitul de la Cărbuna. Unelte de muncă și armele din morminte și de pe teritoriul necropolelor sunt reprezentate de piese de silex (lame retușate, răzuiloare, vârfuri de săgeată, trapeze etc.), de piatră (topoare, măciuci ș. a.) și os (impungătoare, harpune etc.). Ceramica a fost descoperită pe teritoriul necropolelor și în umplutura gropilor, în special la Nicolsece și Lysaia Gora. În celelalte necropole, ceramica, de regulă, este reprezentată de 1 — 2 vase sau câteva fragmente. Ea nu este unitară nici din punct de vedere tipologic și nici cronologic.

Una din problemele aprig și îndelung discutate în istoriografie este cea a atribuirii culturale a necropolelor de tip Mariupol. V. N. Danilenco (1974) le atribuie culturii azovo-iiiprene. Însă, precum subliniază D. T., apartenența culturală a necropolelor este strâns legată de interpretarea culturii Dnepro-Donce și a aspectelor sale regionale. E. N. Titova (1985) susține că fenomenul Dnepro-Donce reprezintă un complex cultural, în cadrul căruia se deosebesc câteva culturi. Ținând cont de acest moment, cât și de arealul de răspândire a necropolelor de tip Mariupol și de tipologia ceramicii, autorul le atribuie la trei culturi ale complexului cultural Dnepro-Donce (culturile Nadporožskaia, Kiev-Čerecas-kaja și aspectul cultural Zasuha).

În capitolul al patrulea se analizează problemele de periodizare și de cronologie (relativă și absolută) a necropolelor de tip Mariupol. Autorul distinge în evoluția lor trei faze: A, B și C. În prima fază au fost încadrate 10 necropole care se caracterizează prin următoarele trăsături: gropile sunt de formă ovală; piesele de silex sunt de regulă, de dimensiuni mici; tipurile de podoabe sunt reprezentate de dinți perforați de pește și cerb, descoperiți într-un număr mare; ceramica lipsește. Locul necropolelor în sistemul cronologic a fost determinat și în baza unor observații stratigrafice (Vilneanski, Iasinovatska ș. a.). În cadrul fazei A au fost distinse morminte timpurii (Sobaček, Marievea) și târzii (Vovniški 2, Capulovca). Faza B se caracterizează prin gropi rectangulară, inventarul funerar este bogat și variat ca tipuri. Din industria litică fac parte lame mari neretușate, răzuiloare pe lame, vârfuri de săgeată și lance, prelucrate pe ambele părți. În această fază au loc modificări esențiale la podoabe. Dinții perforați de pește și cerb se întâlnesc rar, în schimb devin numeroase mărgelile circulare de diferite mărimi, lucrate din

piatră, os și valve de scoici. O trăsătură distinctivă a inventarului funerar din această fază o constituie prezența pandantivelor din colți de mistreți. Ceramica în unele necropole lipsește. În necropolele fazei C predomină mormintele individuale, cu toate că s-au semnalat și cele perechi și colective. Inventarul mormintelor în general este sărac.

Datarea necropolelor s-a făcut pe baza importurilor și determinărilor radiocarbon. În necropola Nicolșcoe, în umplutura unui mormânt a fost descoperită o cupă tripoliană, modelată din pastă fină, fără degresant. Vasul este decorat pe gât cu caneluri și două rânduri de împunsături orizontale, iar corpul are același ornament, dar dispus oblic. Cercetătorul, pe baza acestui import, sincronizează necropola cu faza Tripolie A (Precucuteni III) — începutul fazei Tripolie B1. (= Cucuteni A). D. T. a găsit analogii vasului tripolian în așezările Borisovca și Peșiora din bazinul Bugului de Sud. Însă, aceste așezări fac parte din aspectul regional Borisovca și se încadrează în faza Tripolie B1. Datele C14 au fost obținute în laboratorul din Kiev, iar probele au fost luate din trei necropole: Nicolșcoe = Ki — 523 — 360 ± 400 i. de H.; Iasi-

novatski = Ki — 1171 — 3700 ± 700 i. de H.; Osipovca = Ki — 519 — 3000 ± 420 i. de H. În ultimă instanță, D. T. plasează la sfârșitul mileniului V i. de H. — primul sfert al mileniului IV i. de H. faza A și etapa B1, faza B — în al doilea sfert al mileniului IV i. de H. și faza C — la începutul jumătății a doua a mileniului IV i. de H.

Problema determinării locului cultural-istoric al necropolelor de tip Mariupol în vastul context de descoperiri similare din Europa, Siberia, Asia Mijlocie și Orientul Apropiat constituie conținutul celui de-al cincilea capitol. După unele trăsături distinctive (poziția scheletelor, forma gropilor, inventarul funerar), necropolele de tip Mariupol se înscriu în cadrul culturilor neolitice din zona nordică.

Și, în sfârșit, ultimul capitol are un caracter de repertoriu, în care necropolele de tip Mariupol sunt descrise pe regiuni administrative. În concluzie, remarcăm valoarea informativă a acestor lucrări, care credem că va fi utilă și arheologilor români.

VICTOR SOROCHIN